

R E C E N Z J E

JAROSŁAW BODZEK, *Sylloge Nummorum Graecorum, Poland, Volume III, The National Museum in Cracow, Part 4, Sarmatia — Bosphorus*, The Polish Academy of Arts and Sciences, Kraków 2006, 583 monety, 48 plansz.

Po kilkuletniej przerwie, w końcu 2006 r., ukazał się kolejny tom polskiej edycji Sylloge Nummorum Graecorum, międzynarodowej serii publikującej kolekcje monet greckich. W pierwszym znalazły się monety ze zbiorów Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, w obecnym prezentowana jest kolekcja Muzeum Narodowego w Krakowie, posiadającego, po Muzeum Narodowym w Warszawie, największe zbiory monet antycznych w Polsce. W opublikowanym tomie zatytułowanym „Sarmatia — Bosphorus” znalazły się monety pochodzące z mennic leżących na północnym wybrzeżu Morza Czarnego, zaznaczonych na załączonej mapie. Katalog obejmujące łącznie 583 monety należące do mennic trzech regionów: Sarmacji, Chersonezu Taurydzkiego i Bosforu Kimmeryjskiego, i w tym układzie terytorialnym opisane.

Część katalogowa poprzedzona została wstępem zawierającym podstawowe dane na temat kolekcji monet antycznych i historię jej powstania sięgającą lat osiemdziesiątych XIX w., z uwzględnieniem prywatnych kolekcji, do których monety należały. Bezpośrednio przed katalogiem zamieszczono rozwinięcie skrótów oraz wspomnianą już wyżej mapę Morza Czarnego i jego wybrzeży z zaznaczonymi mennicami.

Wszystkie monety posiadają ilustracje w postaci zdjęć a ich opisy wykonano zgodnie

z zasadami obowiązującymi w serii. Katalog otwierają monety Sarmacji z mennic w Tyrze i Olbii. Zwłaszcza ta ostatnia jest licznie reprezentowana, pochodzi z niej niezwykle interesujący zespół 166 monet. Olbia była jednym z najstarszych ośrodków założonych przez Greków na północnym wybrzeżu Morza Czarnego. Niewątpliwym wpływ na rozwój olbiijskiego mennictwa miały kontakty ze Scytami. W kolekcji krakowskiej znajdują się przykłady najstarszych form pieniądza, datowanych na VI–V w. p.n.e., w postaci odlewanych z brązu grocików strzał czy monet odlewanych w kształcie delfinów, tu z emisji od V–IV w. p.n.e. Oprócz tych drobnych monet, jakimi były „delfinki”, w Olbii w V w. p.n.e. pojawiły się wyższe nominały, również odlewane — tzw. asy olbiijskie i ich frakcje. Jedyne w zbiorze Muzeum Narodowego as olbiijski należy do ostatniej serii odlewanych brązów, datowanej na IV w. p.n.e., Na jego awersie widnieje głowa Demeter, na rewersie symbol Olbii — orzeł na delfinie oraz napis OΛΒΙΗ.

W dużych ilościach reprezentowane są w zbiorze bite brązowe monety olbiijskie, w tym duży zespół monet z brodatą głową boga rzeki Borystenes na awersie i całą kolekcją różnych symboli, liter i monogramów towarzyszących wizerunkowi rewersu. Dużo skromniej reprezentowane jest mennictwo, leżące na południowo-zachodnim krańcu Półwyspu Krymskiego, Chersonezu Taurydzkiego. W katalogu znalazło się tylko 25 monet wybitych w mennicy w Chersonesie. Mennica rozpoczęła swą działalność najprawdopodobniej na przełomie V/IV w. p.n.e. lub na początku IV w. p.n.e. Oprócz brązowych monet z tej mennicy, w katalogu zamieszczono również

zespół małych wybitych z łożu tesser z charakterystycznym wizerunkiem bukranonu.

Ostatnią, ale równocześnie największą pozycję w kolekcji stanowią emisje Bosforu Kimmeryjskiego. Królestwo bosforańskie powstało na przełomie VI/V w. p.n.e. w wyniku połączenia i podporządkowania Pantikapajonowi kilku *poleis*. W katalogu przedstawiono aż 368 monet z tego regionu wybitych w mennicach Pantikapajonu, Gorgippii i Fanagorii oraz długą serią monet królów bosforańskich. Dominują brązowe emisje najstarszego i największego ośrodka bosforańskiego, Pantikapajonu, z głową brodatego satyra na awersie i różnymi wyobrażeniami na rewersie — uskrzydłonym gryfonem, kołczanem, głową lwa czy byka, łuku i strzały — monety niezwykle popularne, wybijane w dużych ilościach, wszystkie z napisem ΠΑΝ. Opublikowany zbiór składa się prawie w całości z monet brązowych wybijanych od IV w. p.n.e. do końca I w. p.n.e. Monety wybite z bardziej szlachetnych kruszców spotykamy tam sporadycznie, tylko wśród monet królów państwa bosforańskiego. Najstarsza pochodzi z czasów Leukona II panującego w III w. p.n.e., większość datowana jest na okres od schyłku I w. p.n.e. do połowy IV w. n.e. i panującego wówczas Reskuporisa VI. Ich cechą charakterystyczną jest umieszczanie po stronie awersu portretu króla bosforańskiego, a na rewersie wizerunku panującego wówczas cesarza rzymskiego. Niewątpliwie do cenniejszych egzemplarzy tego zbioru należy złoty starter Kotysa II, panującego w czasach Hadriana, oraz wybite z elektronu stater Rometalkesa i Reskuporisa III, czy też srebrne stater Kotysa III i Reskuporisa IV.

W poszczególnych grupach regionalnych monety przedstawiono w ramach mennic, w układzie chronologicznym, z uwzględnieniem panującego króla czy cesarza, podziału na monety odlewane i wybijane. Zgodnie z wymogami tej serii opisy monet są bardzo zwięzłe, ale zawierają wszystkie niezbędne informacje: opis awersu i rewersu z uwzględnieniem pełnej greckiej legendy, jak również występującej na monecie nazwy mennicy, symboli, liter kontrolnych i monogramów. Podano kruszec, z którego moneta była wybita, i nominal — tam, gdzie to było możliwe, następnie wagę i średnicę oraz oś (tę ostatnią w postaci cyfr rzymskich w odniesieniu do godzin na tar-

czy zegara). Zamieszczono informację o proveniencji obiektu i jego nr inwentarzowy. Przy każdym typie monet zamieszczono obszerną bibliografię a tam, gdzie datowanie budzi kontrowersje, również możliwe warianty. Określenia i datowanie monet oparto w całości na pracach badaczy rosyjskich.

Ostatnia część publikacji, niezwykle użyteczna dla korzystającego z katalogu, to indeksy — miast, królów i cesarzy, typów awersów i rewersów, oraz elementów dodatkowych występujących na monetach w postaci liter kontrolnych, monogramów i symboli. Dwa ostatnie zawierają wykaz monet z kontramarkami i monety przebite.

Bardzo solidnie przygotowana publikacja prezentuje pierwszą część krakowskiej kolekcji monet antycznych. Monety mennic nadczarnomorskich są rzadkie w kolekcjach nie tylko polskich, ale i zachodnich, katalog więc jest świetnym wstępem do prezentacji dalszej części zbiorów krakowskiego Muzeum Narodowego.

W pracy daje się zauważyć trochę drobnych pomyłek, nie rzutujących jednak na jakość całego katalogu. Zdarza się brak konsekwencji w zamieszczaniu występującej na monetach legendy: czasami podawana jest przy każdej pozycji bez względu na jej stan zachowania, innym razem tylko wówczas, gdy są w niej ubytki (patrz s. 88, poz. 487, 488–491, 493; s. 92, poz. 508). W legendach występujących na monetach królów bosforańskich z reguły omega zapisywana była w formie „ω” a nie „Ω”. W katalogu autor stosuje dość dowolnie obie te formy (patrz s. 88, poz. 493; s. 90, poz. 498 i 505; s. 92, poz. 508–511 i 513; s. 94, poz. 516, 520). Nawiasem mówiąc, w przypadku greckich legend wskazany byłby inny typ czcionki (bez szeryfów), bardziej zbliżony do oryginału, a „w” zamiast „ω” razi. Na s. 28, poz. 138, błędnie podano występujące na rewersie litery kontrolne lub zamieszczono niewłaściwą ilustrację. Na tej samej stronie wątpliwości budzi również poz. 126 — czy na pewno jest to ten monogram?

Na koniec pozostaje już tylko pogratulować autorowi i życzyć mu kolejnych równie dobrych publikacji.

Janina Wiercińska